

(DEN KRONGLETE) VEIEN TIL ET FELTARBEID

Aina Landsverk Hagen
Master UiO

Fredag 10. oktober 2003 satt jeg på SV-fakultetet ved Universitetet i Oslo og surfet på nettet—jeg lette etter stoff til den obligatoriske prosjektbeskrivelsen for mastergraden i sosialantropologi. Jeg var inne på både iranske og internasjonale nettstedene om Iran, da jeg plutselig kom over en liten notis: Shirin Ebadi, iransk menneskerettsadvokat, dommer, forfatter og aktivist, tildeles årets Nobels fredspris. Jeg linket meg videre og fant nyheten over alt, i større eller mindre grad, bare timer etter at utdelingen var presentert. Bare på de statlige iranske nyhetssidene var det stille—foreløpig. Måten jeg «oppdaget» nyheten om Ebadi og fredsprisen på er metodisk relevant; det var høyst tilfeldig. Men det ville vært uunngåelig i vårt medie- og kommunikasjonssamfunn å ikke komme over denne, for meg og mitt planlagte feltarbeid, særdeles relevante saken. Samtidig var det mulig for meg gjennom internett å øyeblikkelig få tilgang på informasjon om hvordan medier i eget land framstilte fredspristildelingen til en kontroversiell iransk kvinne. Dette perspektivet er ett av flere som gjør all verdens forskjell fra et tradisjonelt antropologisk feltarbeid.

Spørsmålet jeg vil diskutere i denne artikkelen er om opplæringen av masterstudentene ved norske universiteter klarer å ta høyde for denne forskjellen. Vår globaliserte verden er en ny verden, med nye utfordringer for en uerfaren og usikker antropologstudent. Samsvarer den antropologiske virkeligheten, slik den presenteres for studentene på forelesninger og i litteraturen, med en verden der urbanisering og globalisering påvirker og innvirker i de fleste menneskers liv og samliv? Hvilke metodiske utfordringer møter vi egentlig? Og hvordan kan litteraturen og ulike undervisningsopplegg forberede oss på det som møter oss der ute?

Det store eventyret

Den greske betydningen av ordet metode er «et veivalg som fører til målet». Med denne definisjonen i bakhodet er det lett å se for seg en Espen Askeladd på vei ut i det store eventyret; feltarbeidet. Som er en metode i seg selv. Med seg i sekken har eventyreren ulike verktøy som skal hjelpe henne på ferden, slik at hun en dag finner det hun leter etter. De grep en antropolog gjør under et feltarbeid for å samle inn datamateriale blir således metodiske løsninger innenfor en gitt metodisk ramme. Hva skiller egentlig en eventyrer, en turist, en backpacker fra en antropolog? Svaret, som vi får forklart på forelesning, er metode.

Men hva er metode, rent konkret? I antropologi har man lenge strevet med å definere og utrede metodespørsmålet. Som student kan man få inntrykk av at de ulike metodiske innfallsvinkler det er mulig å ta i

bruk under et feltarbeid underkommuniseres. Kanskje er det først og fremst for å lage et kunstig skille mellom søsterfaget sosiologi, der metode i både kvalitativ og kvantitativ forstand har en mye mer sentral plass. Det er ganske symptomatisk at det er sosiologen Karin Widerberg med sin *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt* (2001) som er den som best presenterer metodiske utfordringer for oss antropologiske nybegynnere.

Den aktive kikkeren

Det er og har lenge vært en diskusjon i faget omkring hva deltagende observasjon som metode innebærer. Widerberg skriver at forskeren ved å observere studenter, registrerer og tolker kroppslige og språklige uttrykk og handlinger (Widerberg 2001). Samtidig er det et mål at antropologen ikke er en passiv titter slik man ser i den norske filmen *Salmer fra kjøkkenet* (2003) der 1950-tallets forskere blir karikert. Antropologen som tar i bruk deltagende observasjon som metode deltar nettopp i informantenes liv og gjøremål, for å få en best mulig forståelse av forskningsfeltet.

Det å være tilstede som en aktiv kikker gjør at antropologen som person blir en del av metoden. Cato Wadel beskriver i *Feltarbeid i egen kultur* (1991) hvordan denne kvalitative metoden for dataproduksjon og innsamling gjør at antropologen blir et forskningsinstrument i felten. Marianne Gullestad på sin side skriver at gjennom deltagende observasjon blir antropologen både forskningsinstrumentet og filteret som informantenes liv siles gjennom (Gullestad 1984).

Antropologens alder, kjønn, sosial status og hudfarge vil således virke inn på de data som samles inn. Slik mennesker generelt har en tendens til å kategorisere hverandre, vil også antropologen være gjenstand for slik kategorisering. Med den følge at man i felten blir drevet mot (eller fra) visse grupper informanter og en viss type informasjon. En godt voksen og ferdig utdannet antropolog vil ha en annen rolle i forhold til informantene sine og situasjonene som møter en i felten, enn det en fersk, ung og ofte bokstavelig talt blåøyd student vil ha i de samme omgivelsene.

Både feltsituasjonen og også informanten/e legger slik føringer på graden av involvering antropologen får. Leier antropologen en leilighet i utkanten av byen eller bor hun i et kott hos en familie i en sentral bydel, har informantene mobil (har de penger til å ringe for), er det trygt for antropologen (eller informanten) å gå ut etter at det er blitt mørkt, snakker antropologen informantenes språk eller omvendt? Slike konkrete og ofte trivielle eksempler viser hvordan ulike faktorer innvir-

ker på den deltagende observasjonen og materialet som samles.

Tiden det tar

Tid vil også være et sentralt aspekt, idet antropologens sosiale posisjon og kulturelle kompetanse nødvendigvis endrer seg i løpet av den perioden feltarbeidet varer. Siden antropologens involvering varierer under oppholdet, vil det—kanskje—være naturlig å vektlegge observasjon i den tidlige fasen, mens deltagelse forhåpentligvis er et mer tilgjengelig og naturlig metodegrep i den senere fasen av feltoppholdet. Dette snakker Wadel om—runddans mellom teori/hypoteser, metode og data mens en driver feltarbeid. Jean Briggs beskriver i teksten “Kapluna Daughter” (1986) på en god måte hvordan forholdet mellom antropologen og hennes vertskap ikke er statisk, men dynamisk. Begge parter forsøker underveis å tolke og forutse den andres oppførsel og i Briggs tilfelle var utfallet like uforutsigbart og overraskende for antropolog som for informant.

Det er også helt sentralt å se informantene i kontekst og dette gir føringer for valg av metode under et feltarbeid. Det er viktig å prøve å følge og observere folk idet de krysser arenaer, i tillegg til å samle samtaledata. På dette området er Marianne Gullestad også klar (Gullestad 1984). Hun følger sine informanter fra eget hjem til andres hjem til en tur på byen. Slik danner hun en kompleks forestilling av deres liv på grunnlag av spriket (eller sammenfallet) mellom det informantene forteller og snakker om i samtaler og det Gullestad selv observerer.

Det samme er Wynne Maggis hovedanliggende i monografien *Our women are Free* (2001). Her opplever antropologen at Kalasha-folket, både kvinner og menn, presenterer sin kultur som en kultur der kvinnene er frie. Samtidig observerer Maggi hvordan kvinnene i det faktiske liv ikke velger å gjøre som de selv vil. Etter å ha tatt i bruk metodegrep som samtaler, deltagende observasjon og nedtegnning av kart etter hvor folk beveger seg, finner hun etter lang tid at det sentrale for Kalashaene er kvinnes mulighet til å handle. Det betyr ikke at de lever det ut i praksis.

Slik kan det også være at antropologen befinner seg innenfor et sensitivt område der det som ikke blir uttalt eller gjort, sier mer om informantene og deres liv enn de observerte og uttalte data.

En øvelse i omstilling

Hvordan data nedtegnes og registreres, kan også defineres som metode. Hukommelsen og antropologens mulighet til å erindre opplevelser i felten er et viktig redskap. I hvilken grad skal man gå rundt med en notatbok og kontinuerlig skrive ned sine observasjoner og tanker eller være den mer diskrete forskeren som sitter på kammerset om kvelden og hamrer ned på tastaturet alt man husker? Antropologens personlighet spiller

også her inn i forhold til hvor lett eller detaljert man husker uttalelser, situasjoner, stemninger, farger, lyder og ansikter.

Tilfeldigheter vil i relativt stor grad påvirke den formen deltagende observasjon får. Får man innpass tidlig eller sent, endrer informantene syn på deg underveis, endrer livssituasjonen til informantene seg i løpet av feltarbeidet? Slik menneskers liv er vanskelig å planlegge i minste detalj, er også feltarbeidet en øvelse i å ta ting som de kommer—med dertil fortløpende revurdering av teknikker og arbeidsverktøy for innsamling av data.

Minifeltarbeidet som en del av undervisningsopplegget på høyere nivå, den praktiske treningen og opplevelsen av deg selv som forsker, om enn bare for en dag, er derfor etter min mening uvurderlig. Også fordi det kan gjøres som gruppearbeid og gi studenten verdifull tilbakemelding om håndteringen av sin egen rolle i felten. En tilbakemelding man ikke får under selve feltarbeidet, de aller fleste er som regel den eneste antropologen i mils omkrets.

Myten om den ensomme, men ekstremt sosialt dyktige antropologen er ikke lenger noen faglig sannhet, men er likevel en myte som jager studenter mot potensielle nervøse sammenbrudd. I den situasjonen masterstudentene befinner seg i, er den absolutte øverste grensen for et feltarbeids varighet åtte måneder (innebærer null ferie eller kanskje mer aktuelt; null tid til sommerjobb), mens et “normal-feltarbeid” blir på snau fem måneder. Frykten for å ikke lykkes i felten blir ikke mindre av kvalitetsreformens press til effektivt studieforløp. Men den kan dempes ved å gi studentene en faglig trygghet før de drar ut i felten.

Intervjuet som verktøy

Intervju, deltagende observasjon og innsamling av skriftlig materiale er idealtypiske representasjoner av metodegrep som er aktuelle i en feltarbeidssituasjon. Ved å kombinere metodene oppnår man det beste ved hvert grep og dekker samtidig over hvert verktøys mangler, skriver N. K. Denzin i “The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods” (1989).

Det metodiske grepet som brukes i størst grad i et feltarbeid i dag—etter deltagende observasjon—er intervjuet. Er det ikke da en mangel ved studiet at studentene ikke lærer intervjuteknikker? De færreste av oss har en forsker- eller journalistbakgrunn og har foretatt intervjuer før.

En opplæring i hvordan man håndterer intervjusituasjonen, forbereder spørsmål, får informanten til å svare ærlig og hvordan man i ettertid nedtegner og transkriberer dette viktige materialet, oppleves av mange studenter som særdeles viktig. Kunsten å unngå å stille ledende spørsmål er ikke en naturlig egenskap verken ved antropologen eller «vanlige» mennesker. Kunsten å få gode svar krever mer enn en kreativ hjerne i et heldig feltarbeidsøyeblikk.

Widerberg tar for seg dette til en viss grad. Sosiologen forklarer bruk av intervjuguide og analyseskisse, setter opp en del spørsmål forskeren bør tenke gjennom på forhånd og gir empiriske eksempler på egen bruk av intervju som metode. Hos Widerberg bruker forskeren denne samtaleformen for å få informantens muntlige opplysninger, fortellinger og forståelse rundt et gitt tema (Widerberg 2001). Som student mangler man likevel en mer utførlig gjennomgang av intervju-teknikker, begrepsmessige referanserammer for hvordan tenke rundt intervjusituasjoner og da helst tilpasset antropologens virkelighet. Den danske professoren i pedagogisk psykologi, Steinar Kvale, beskriver i *Det kvalitative forskningsintervju* (1997) hvordan mangelen på litteratur, prosedyrer og kriterier gjør at forskere må stole på sin egen kreativitet og dermed finner opp hjulet igjen og igjen. Kvale tar blant annet for seg intervjuundersøkelsens sju stadier: tematisering (innhold og formål), planlegging, intervjuing, transkribering, analysering, verifisering og rapportering. Han skriver samtidig at det ikke finnes noen felles prosedyre for intervjuforskning og av den grunn må mange metodologiske beslutninger tas mens intervjuet foregår. Det er derfor viktig å ha et høyt ferdighetsnivå både i forhold til tema og i forhold til de metodologiske mulighetene som finnes.

Det kvalitative forskningsintervjuet kan ta form av mer uformelle og spontane samtaler og mer formelle, planlagte og avtalte intervjusituasjoner. For å utføre intervjuer som gir fruktbare data er det sentralt at intervjueren besitter en viss mengde sosial kompetanse. Det å først få adgang til intervjuobjektet og så kunne stille gode spørsmål er alfa omega i forhold til kvaliteten på datamaterialet.

Bruken av lydbåndopptaker er også et element som må vurderes—og som antropologisk litteratur i liten grad diskuterer (sosiologen Widerberg gjør det til en viss grad)—i forhold til datainnsamling. Mange opplever at en opptaker gjør informanten usikker eller bundet i intervjusituasjonen, mens andre har erfart at det har gitt dem en mer seriøs image, og at informanten tar dem på alvor.

Teknologien kan, som den menneskelige hukommelse, svikte. Å lytte til en blank tape der det skulle vært et titalls gode sitater er en frustrerende opplevelse som kan ta motet fra de fleste. Det anbefales derfor at man skriver notater i tillegg. Ved kun å bruke lydbånd mister man også de såkalte headnotes eller metanotater, tanker, følelser, inntrykk, stemning, alt det ikke-konkrete og ikke uttalte. Paul Stoller beskriver i "Eye, Mind, and Word in Anthropology" (1989) hvordan et antropologisk arbeide bør involvere følelser, pasjon, frykt og tvil. Hvordan kan vi vite hvis vi ikke kan se, føle eller lukte et fenomen, spør Stoller og går til forsvar for opplevelsen, heller enn defineringen av tings realiteter. Antropologen bør derfor gjøre sitt ytterste for å beskrive stemningen i rommet under et intervju, omgivelsene, ansiktsuttrykk og kroppsbevegelser.

Widerberg foreslår både bruk av båndopptaker og

å skrive sammendrag etter hvert intervju. Lydbåndet har den fordel at man ved å lytte på opptakene underveis i feltarbeidet kan studere og forbedre sin egen intervjuteknikk. Man har også mulighet til å analysere språk, uttrykk, avbrekk og taushet.

Sammendraget gir på sin side et helhetsbilde som ikke alltid kommer fram i utskriften av et intervju og man får med informasjon som av ulike grunner ikke er med på båndet. Man kan også notere ned refleksjoner omkring kroppspråk og stemning.

Gullestad derimot valgte å ikke bruke lydbånd under feltarbeidet som la grunnlag for monografien *The Kitchen Table Society* (1984). Hun tok heller notater under de mer formelle, ustrukturerte intervjusituasjonene, men valgte å legge notatblokken igjen hjemme når hun foretok deltagende observasjon (Gullestad 1984). Hun begrunner dette med at et antropologisk feltarbeid impliserer sosiale relasjoner, der man blir venner med informantene og underkommuniserer sin rolle som forsker for å få «naturlige» data. I de fleste situasjoner deltok, observerte og lyttet hun, mens hun skrev notater så fort hun kom hjem.

Med et undervisningsopplegg på høyere nivå som ikke tar for seg problemet med feltarbeiderens ofte manglende språkkunnskap i det samfunnet hun skal studere, er det fristende å stille spørsmålsteget ved hvor godt forberedt masterstudenten egentlig er på den feltarbeidsvirksomheten som møter henne.

Bruken av tolk er for eksempel et felt som er lite belyst i den antropologiske litteraturen. Det er dyrekjøpt erfaring å oppleve hvor mye bedre intervjumaterialet blir når man (etter tre viktige intervjuer) har fortalt tolken hva man egentlig er ute etter (som man ofte ikke kan spørre intervjuobjektet om direkte). Kunnskap på dette området bør formidles som en selvfølgelig del av et undervisningsopplegg der flertallet av studentene gjør feltarbeid i et fremmedspråklig land for en intensiv og kort periode, slik feltarbeidet på mastergrad er lagt opp til. Det er ikke mulig å lære mer enn (i beste fall) overflaten av et språk i løpet av et så kort tidsrom. Studentene trenger derfor trygghet og kompetanse i hvordan det er mulig å samle data uten den nødvendige språkkunnskapen. I noen situasjoner kan det for eksempel være en fordel å ikke kunne språket. Informanter som vet at de sier ikke blir forstått kommuniserer ofte mer, gjennom ansiktsuttrykk, gestikulering og økt velvilje, enn de ville gjort dersom antropologen snakket deres språk flytende.

En annen faktor i en globalisert verden er betydningen av engelsk som kommunikasjonsmiddel og som andrespråk for både antropolog og informant. Hvilken betydning har det for materialet som produseres at både sender og mottaker bruker (eller forsøker å bruke) felles termer, samtidig som de begge tenker i vidt forskjellige språk?

Den urbane informanten/ antropologen

De teknikker og arbeidsverktøy en bruker for å samle og produsere data under feltarbeidet, er en mosaikk av tilpasninger til en globalisert og urbanisert verden. Nye medier som internett, satellitt-tv, sms og dvd har en betydelig innvirkning på de fleste menneskers liv og samliv i dag. Det er ikke bare i storbyene mennesker hver dag—enten det er hjemme i stua, på internett-cafeen rundt hjørnet, på skolen, gjennom jobben eller på gata—møter resten av verden. Coca Colas siste reklamestunt henger høyt og stort og Shakiras nyeste hit brøler mot deg fra en passerende bil eller klinger falskt fra sidemannens mobil på bussen—uansett hvor du befinner deg i verden. Informanten din har en tante i Norge og en fetter i Canada, jobber i en lokal bedrift som eies (og nedlegges) av Nike og leser aviser fylt med nyheter fra Reuters og AP.

Dette er den nye virkeligheten masterstudenter i sosialantropologi møter i felten. En virkelighet som har innvirkning på hvordan forskeren gjennomfører deltagende observasjon, planlegger intervjuer og samler tekstbasert materiale for seinere analyse.

Jean Briggs beskriver i «Kapluna Daughter» (1963) hvordan hun fikk innpass ved å bli adoptert inn i en eskimo-familie. Briggs peker på viktigheten av å ha i bakhodet at informantene man møter også, i mange tilfeller, må reorganisere livene sine for å gi deg innpass. Slik sett er teksten hennes en god beskrivelse av hvordan man blir ulikt akseptert til ulike tider og av ulike mennesker og derfor ikke bør ta noe for gitt.

Ønsket om å få tilgang på litteratur som også omhandler den urbane ni til fire-hverdagen står derimot sterkt blant studentene, uavhengig av feltarbeidsdestinasjon. Å få adgang til å sløse av den urbane informantens tid kan vise seg å være svært problematisk, ettersom de store deler av døgnet oppholder seg enten på jobb eller på skole, steder der forskeren ikke har en naturlig rolle. Har informanten tid på jobb, etter jobb, før kino, mellom studiesirkler, under cafébesøk med venner, til å snakke med deg? Mange antropologistudenter i felten opplever at idealet om å observere informanten krysse ulike arenaer blir nærmest umulig eller i beste fall veldig fragmentert, dersom man ikke klarer (eller vil) henge ved personen som en klegg.

Et frosset uttrykk

Nok et sort hull i metodeopplæringen av masterstudenter er litteratur som omhandler metodiske innfallsvinkler til tekstbasert feltarbeid. I en stadig mer globalisert verden der tekst skapes og utveksles på et globalt nivå er det vanskelig å se for seg at antropologen gjør et feltarbeid upåvirket av tekst. Moderne medier som internett og sms fordrer dessuten nytenkning rundt tradisjonell tekstbasert metode.

Innsamling av skriftlige data kan ta form av papiadata: trykt materiale eller datautskrifter av doku-

menter og informasjon på internett. Widerberg snakker om tekst- og bildeanalyse som et metodisk grep ved kvalitativ forskning. I en tekstanalyse studerer eller samhandler ikke forskeren med levende vesener. Deres kroppslige og språklige uttrykk er frosset. Materialet foreligger allerede og lar seg ikke påvirke av forskeren. Man vil derimot lese og forstå materialet ulikt og dette gjør forskeren til det viktigste verktøyet også ved bruk av denne metoden (Widerberg 2001).

Slike tekster er ifølge Clifford Geertz mindre subjektive enn en antropologs intervjuer, men utgjør likevel bare små deler av den kulturelle konteksten (thin description) og bør derfor fungere som supplement til andre metodegrep (Geertz 1973). Eduardo Archetti (1994) har i sin artikkel «Introduction» i *Exploring the Written: Anthropology and the Multiplicity of Writing* (1994) fokus på betydningen av tekst som data, men han tar i størst grad opp skjønnlitterær tekst som forklaringsgrunnlag for en gitt kultur. Archetti gir ellers lite konkret materiale til hvordan man bruker tekstanalyse som metode, artikkelen er mer et forsvar for at antropologer kan ta utgangspunkt i tekst. Et forsvar som, ti år etter, heldigvis ikke er like faglig kontroversielt som det engang var.

Jeg stiller også spørsmålstegn ved at media som et antropologisk felt ikke er mer sentralt i opplæringen av nye generasjoner antropologer. Media blir mer og mer viktig for mennesker i alle samfunn, som informasjonskanal, nasjonsbyggende (eller ødeleggende) element eller som maktmiddel for både små og store instanser. Derfor er det viktig at faget utvikler og formidler metodiske grep for å håndtere denne typen menneskelig samhandling.

I møte med unge informanter i en storby kommer man for eksempel ikke utenom den rituelle utvekslingen av e-postadresser. Yahoo og hotmail er blitt en viktig kilde både til direkte innhenting av informasjon og til videre kommunikasjon med informantene. Sms-bip og polyfoniske ringelyder dominerer lydbildet i gatene og på cafeer og påvirker også antropologens virkelighetsforståelse, bare noen tastetrykk unna gamle venner hjemme eller nye venner i felten. Felles referanser som Madonna, Bill Gates, Bin Laden og Ole Gunnar Solskjær bryter ofte isen mellom mennesker som kommer fra hver sin kant av jordkloden. Så også mellom antropolog og informant.

Måten mennesker kommuniserer på er sentralt for antropologien. Dette bør også reflekteres i hvordan antropologistudenten forberedes på å møte disse nye kommunikasjonsformene. Den gnagende dårlige samvittheten som forfølger en når en prøver å rase gjennom dagens aviser (for å få et inntrykk av nyhetsbildet), går på kino (for å lære om kulturen man ferdes i), ser på såpeoperaer på den nasjonale tv-kanalen (gjørne dubbet, for å lære språket bedre) eller bruker timer i innboksen (for å overleve langt borte fra venner, kjæreste og familie) bør erstattes av visshet om at dette også er feltarbeid. Dette er en del av informantens virkelighet, ergo en del av antropologens virkelighet i felten. Og

en viktig del av de metodiske utfordringer som møter en (som oftest selv nokså urbanisert) antropologistudent.

You are welcome

Onsdag 12. mars 2004 sitter jeg foran hjemme-pcen til min nye "familie" et sted i Tehran og leser en e-mail jeg har fått tilsendt av en bekjent i Norge. Innholdet er saksatt fra en svensk avis. Artikkelforfatteren har tilbrakt en dag med en av journalistene i et iransk feministisk tidsskrift. Hun forteller at den strenge sensuren i den islamske republikken gjør at mange har gått over fra å skrive innlegg og artikler i aviser eller tidsskrift, til å bruke weblogger som uttrykksmiddel i sin kritikk av samfunnet de lever i. Jeg tar opp mobilen min og ringer en av mine kontakter i et iransk nettidsskrift. Jeg ber pent om å få komme på neste redaksjonsmøte. You are welcome, svarer hun.

Jeg legger fra meg telefonen og retter blikket igjen mot innboksen, denne gangen for å lese mailene i msn-gruppa The Masters 2004. Murmansks miljøvernere, Jaffna, Vancouver, Brasil og ungdommer i Istanbul møter meg, sammen med uttallige (og til tider fortvilte) spørsmål om metodevalg. Valg vi, det første masterkullet av antropologistudenter, kunne vært bedre forberedt på å ta.

Referanser

- Archetti, E. (1994), Introduction, in E. Archetti, ed., 'Exploring the Written. Anthropology and the Multiplicity of Writing', Scandinavian Press, Oslo.
- Briggs, J. (1986), Kapluna daughter, in P. Golde, ed., 'Women in the Field: Anthropological Experiences', second edn, University of California Press, Berkeley.
- Denzin, N. K. (1989), *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*, third edn, Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Geertz, C. (1973), *The Interpretation of Cultures*, Fontana Press.
- Geertz, C. (2000), The pinch of destiny: Religion as experience, meaning, identity, power, in 'Available Light', Princeton University Press.
- Gullestad, M. (1984), *Kitchen Table Society: A Case Study of the Family Life and Friendships of Young Working-Class Mothers in Urban Norway*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Kvale, S. (1997), *Det kvalitative forskningsintervju*, Ad Notam Gyldendal.
- Maggi, W. (2001), *Our Women are Free. Gender and Ethnicity in the Hindukush*, The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Mintz, S. W. (1979), *The Anthropological Interview and the Life History*, The Oral History Review.
- Nielsen, F. S. (1996), Empiri og teori, in F. S. Nielsen, ed., 'Nærmere kommer du ikke', Fagbokforlaget, Bergen.
- Spiro, M. E. (1993), 'Is the western conception of the self "peculiar" within the context of the world cultures?', *Ethos* 21(2).
- Stoller, P. (1989), Eye, mind, and word in anthropology, in P. Stoller, ed., 'The Taste of Ethnographic Things. The Senses in Anthropology', University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Wadel, C. (1991), *Feltarbeid i egen kultur*, SEEK Flekkefjord.
- Widerberg, K. (2001), *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*, Universitetsforlaget, Oslo.